

FİZİKA

Elastiklik və Sürtünmə qüvvəsi

QEYDLƏR

Malik Babayev

@malikbabazade 2,12 B abone 73 video

Malik Babayev ile Fizika 🤖 >

Malik Babayev

*Xarici qüvvənin təsiri altında cismin forma və həcmnin dəyişməsinə **deformasiya** deyilir. Deformasiyanın növləri: **dartılma, sıxılma, əyilmə və burulma**. Xarici qüvvənin təsiri kəsildikdən sonra cisim öz əvvəlki formasını alırsa, belə deformasiya **elastiki**, almırsa **plastiki** (qeyri- elastiki) deformasiya adlanır.*

Cismin deformasiyası zamanı yaranan və deformasiyanın əksi istiqamətində yönələn qüvvəyə **elastiklik qüvvəsi** deyilir. Elastiklik qüvvəsini dinamometrlə ölçürlər. Dinamometrin iş prinsipi **Huk qanununa** əsaslanır.

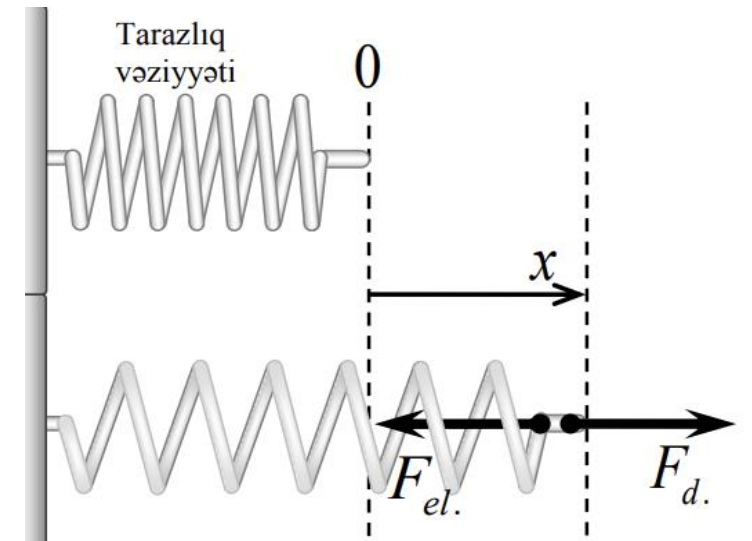
Huk qanunu: Elastiklik qüvvəsi yerdəyişmə ilə düz mütənasib olub onun əksinə yönəlidir.

$$F_{el} = -kx$$

x - deformasiya və ya mütləq uzanmadır.

$$x = l - l_0$$

Vahidi; $[x] = 1m$

k -mütənasiblik əmsalı olub sərtlik əmsalı (yayın sərtliyi) adlanır.

$$k = \frac{F_{el}}{x} \quad \text{Vahidi; } [k] = 1 \frac{N}{m} = 1 \frac{kq}{san^2}$$

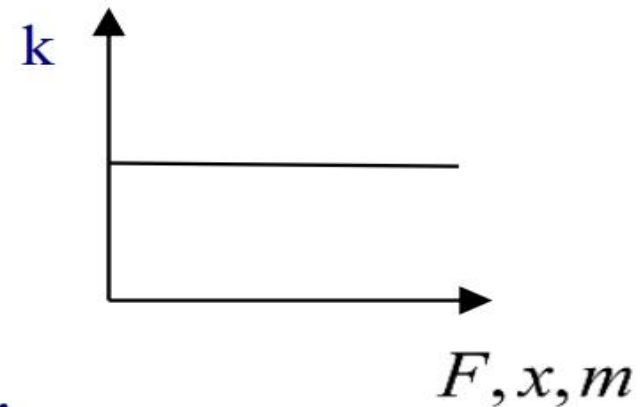
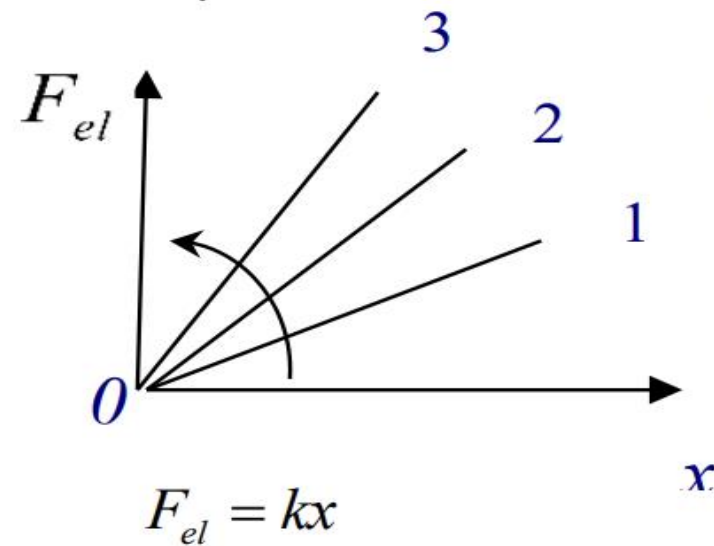
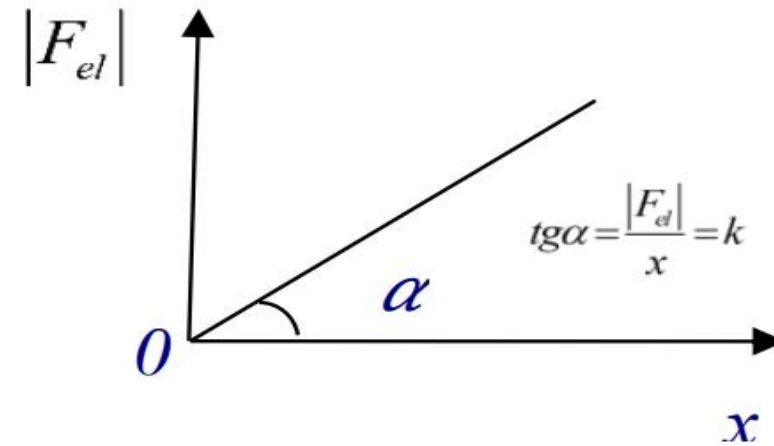
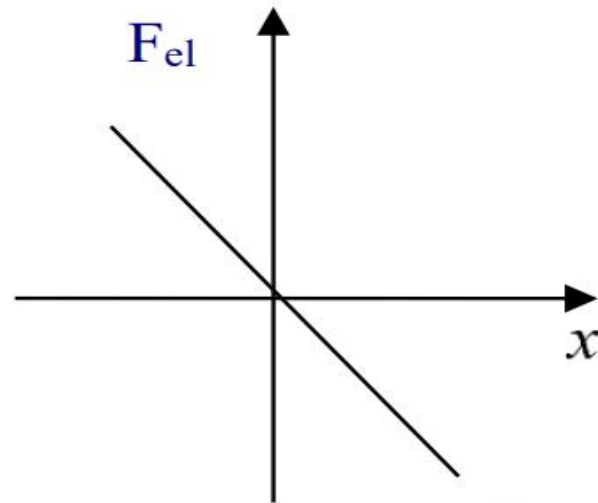
Sərtlik əmsalı cismin materialından və həndəsi ölçülərindən asılıdır.

$$k = \frac{ES}{l_o} = \frac{E \cdot \pi r^2}{l_o} = \frac{E \cdot \pi d^2}{4l_o}$$

5

QEYD

Elastiklik və Sürtünmə

Yaya bağlanmış cisim üçün Nyutonun II qanunu

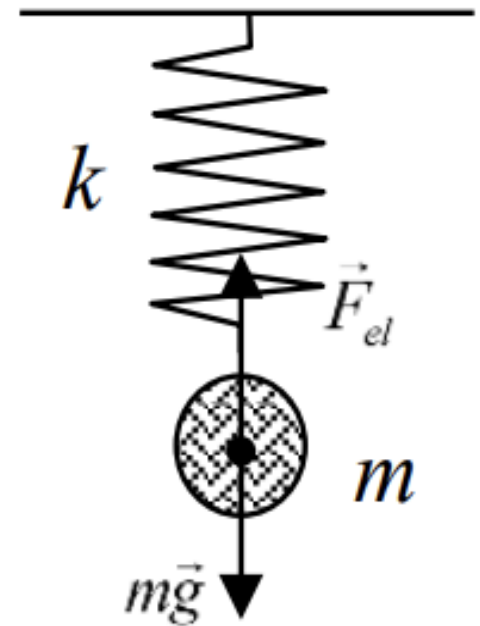
$$-kx = ma$$

Yaydan yük asılırsa yayda yaranan elastiklik qüvvəsi yükün çəkisinə bərabərdir
Yay sükunətdə olarsa və ya düzxətli bərabərsürətli hərəkət edərsə

$$F_{el} - mg = 0$$

$$F_{el} = mg$$

$$kx = mg \quad x = \frac{mg}{k}$$

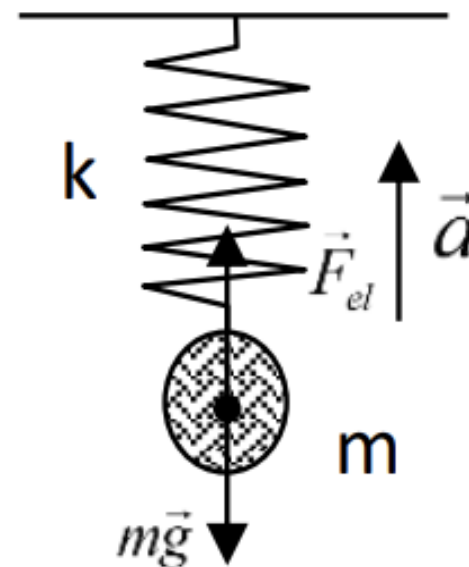
Yay yuxarı yönəlmiş $\vec{a}$ təcili ilə hərəkət edərsə (yuxarı bərabəryeyinləşən və ya aşağı bərabəryavaşayan)

$$F_{el} - mg = ma$$

$$F_{el} = m(g + a)$$

$$kx = m(g + a)$$

$$x = \frac{m(g + a)}{k}$$

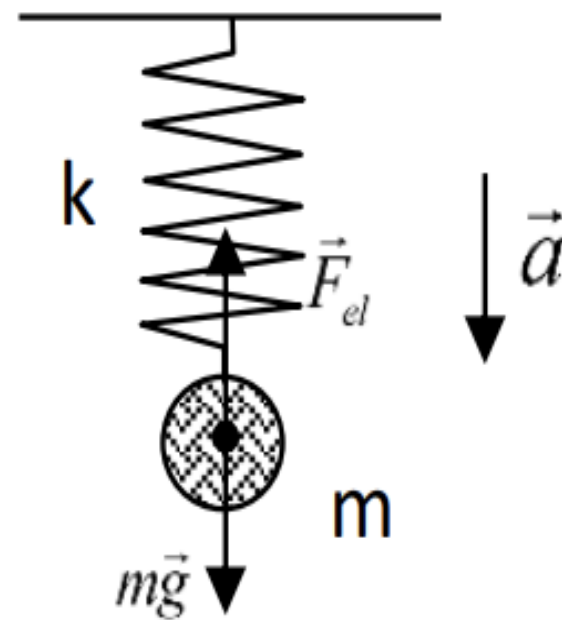
Yay aşağı yönəlmiş $\vec{a}$ təcili ilə hərəkət edərsə (aşağı bərabəryeyinləşən və ya yuxarı bərabəryavaşayan)

$$mg - F_{el} = ma$$

$$F_{el} = m(g - a)$$

$$kx = m(g - a)$$

$$x = \frac{m(g - a)}{k}$$

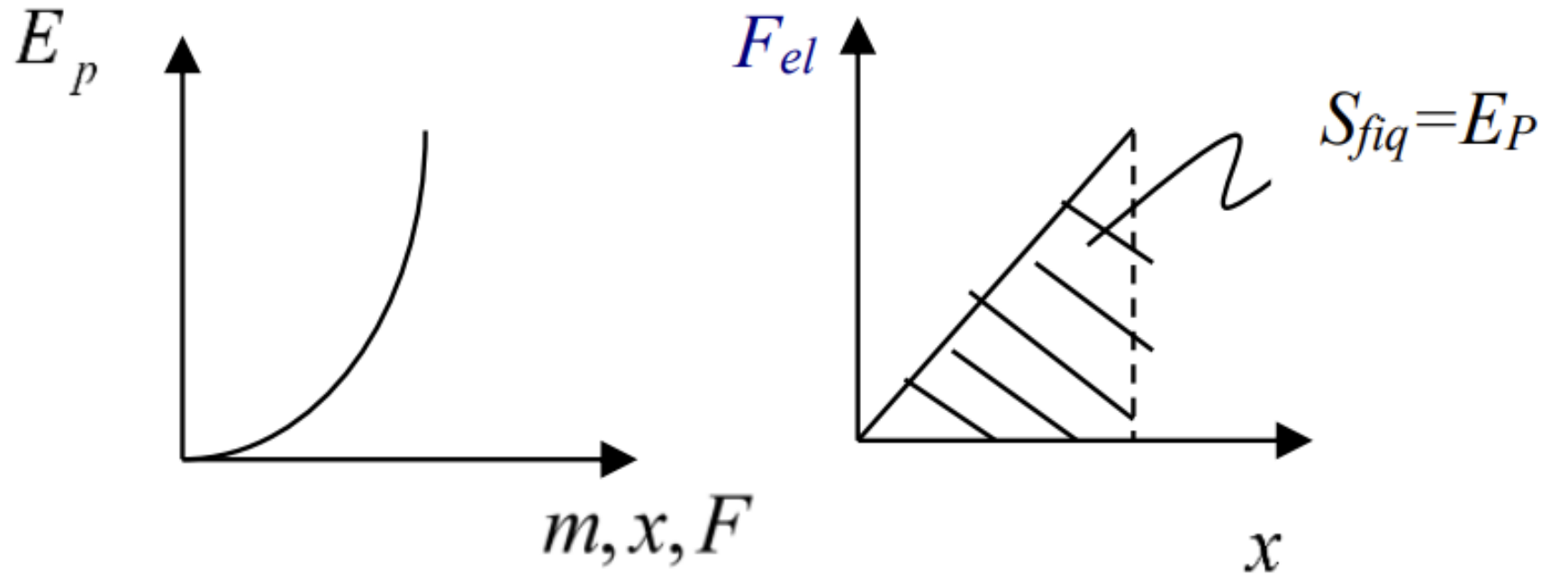
Sıxılmış yayın potensial enerjisi

$$E_p = \frac{kx^2}{2}; \quad E_p = \frac{F^2}{2k}; \quad E_p = \frac{Fx}{2};$$

$$F = mg$$

$$E_p = \frac{m^2 g^2}{2k}; \quad E_p = \frac{mgx}{2};$$

Verilmiş yay üçün $k = const$

Sürtünmə qüvvəsi

Bir cismin digər cisim üzərində hərəkəti zamanı yaranan və hərəkətin əksinə yönələn qüvvəyə *sürtünmə qüvvəsi* deyilir (elektromaqnit təbiətli qüvvədir).

Sürtünmə qüvvəsinin yaranma səbəbləri:

- 1) Səthlərin kələ-kötür olması
- 2) Toxunan cisimlərin molekullarının bir-birini qarşılıqlı cəzb etməsidir.

Sürtünməni azaltmaq məqsədilə toxunan səthlər arasına sürtgü yağları daxil edirlər.

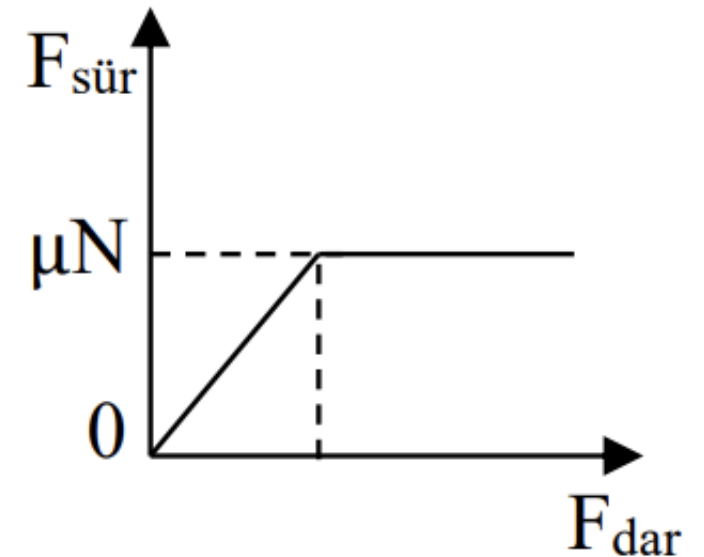
Sürtünmə qüvvəsinin növləri:

- 1) sükunət sürtünməsi
- 2) sürüşmə sürtünməsi
- 3) diyirlənmə sürtünməsi

Sükünət sürtünmə qüvvəsi.

Sükünətdə olan cismi hərəkətə gətirmək istədikdə meydana çıxan və hərəkətə mane olan qüvvə *sükünət sürtünmə qüvvəsi* adlanır.

$$F_{sük} = F_d$$

Sükünət sürtünmə qüvvəsi sıfırla müəyyən maksimal qiymət arasında dəyişir.

$$0 \leq F_{sük} \leq \mu N$$

17

QEYD

Elastiklik və Sürtünmə

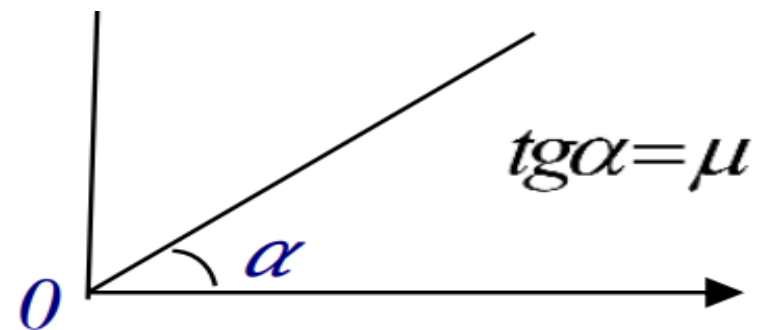
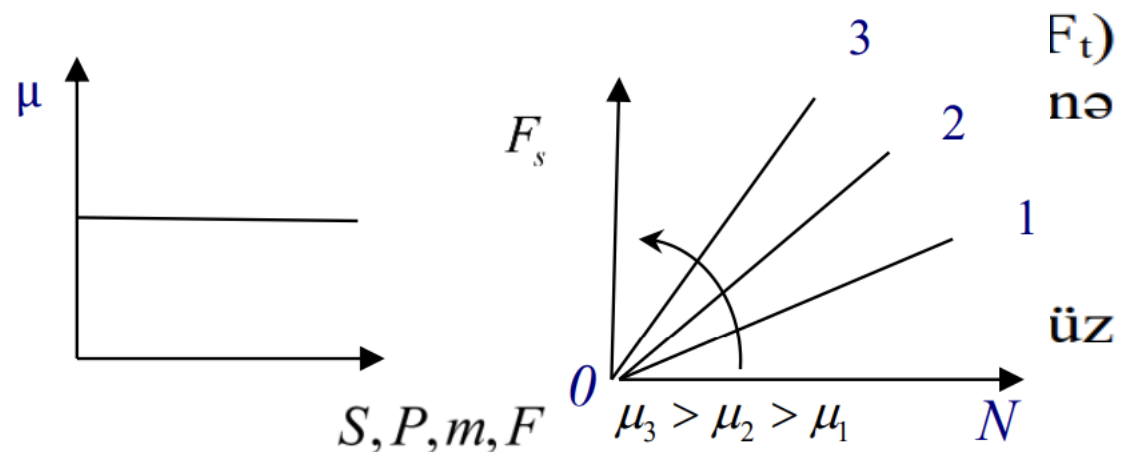
Sürüşmə sürtünmə qüvvəsi.

Bir cismin üzərində digər cisim sürüldükdə yaranan və hərəkətin μ - sürtünmə əmsalındır, vahidi yoxdur, toxunan səthlərin hamarlığından asılıdır. Səthin sahəsindən və cismin $nə$ *sürtünmə qüvvəsi* kütləsindən asılı deyil. $0 < \mu < 1$

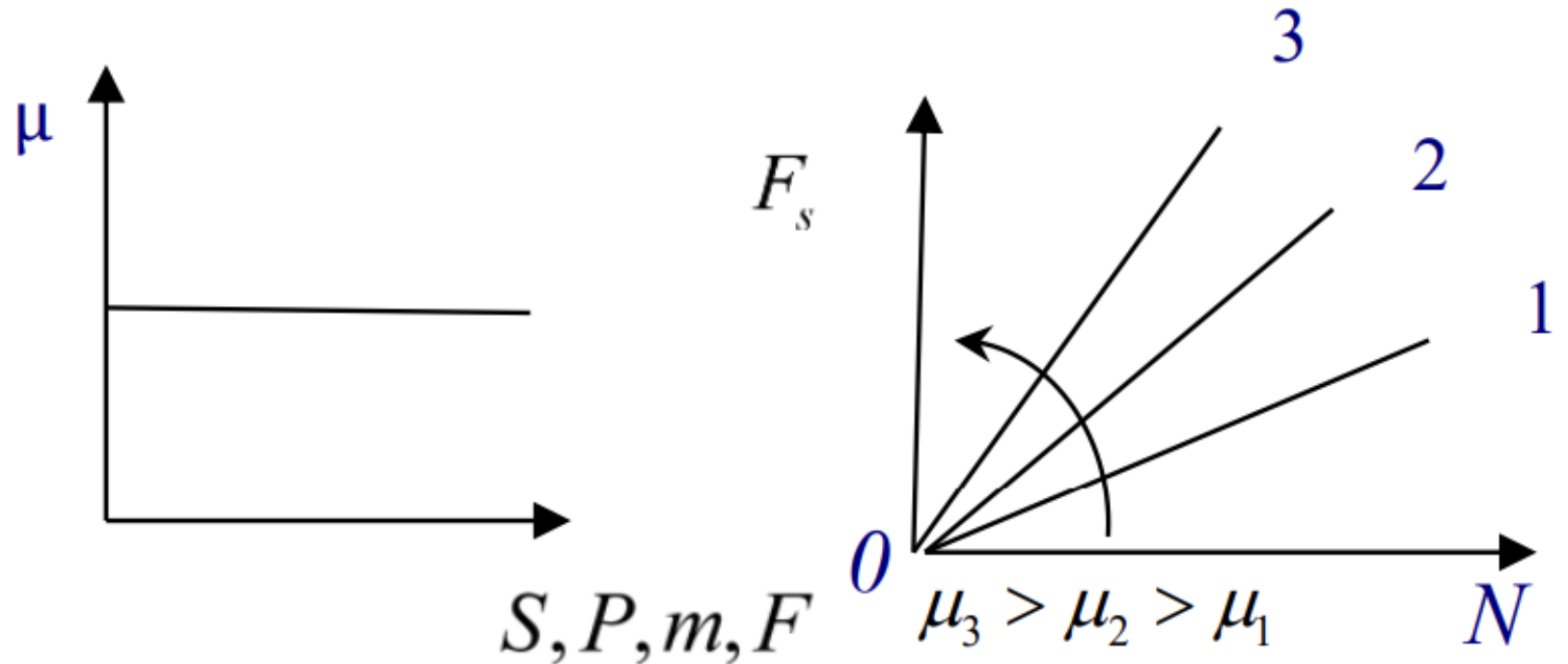
Cismi üfüqi adlanır. Təzyiq bərabərdir.

Sürüşmə sür mütənasibdir.

$$F_{sür} = \mu N$$

μ - sürtünmə əmsalıdır, vahidi yoxdur, toxunan səthlərin hamarlığından asılıdır. Səthin sahəsindən və cismin kütləsindən asılı deyil. $0 < \mu < 1$

Şaquli yuxarı yönəlmiş a təcili ilə hərəkət edən liftin üfüqi döşəməsində m kütləli cisim sürüşür. Cismə təsir edən sürtünmə qüvvəsi

$$F_{sür} = \mu m(g + a)$$

Şaquli aşağı yönəlmiş a təcili ilə hərəkət edən liftin üfüqi döşəməsində m kütləli cisim sürüşür. Cismə təsir edən sürtünmə qüvvəsi

$$F_{sür} = \mu m(g - a)$$

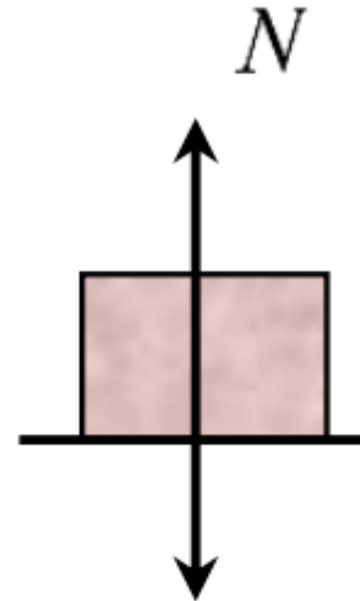
20

QEYD

Elastiklik və Sürtünmə

$$N = mg$$

$$F_{sür} = \mu N = \mu mg$$

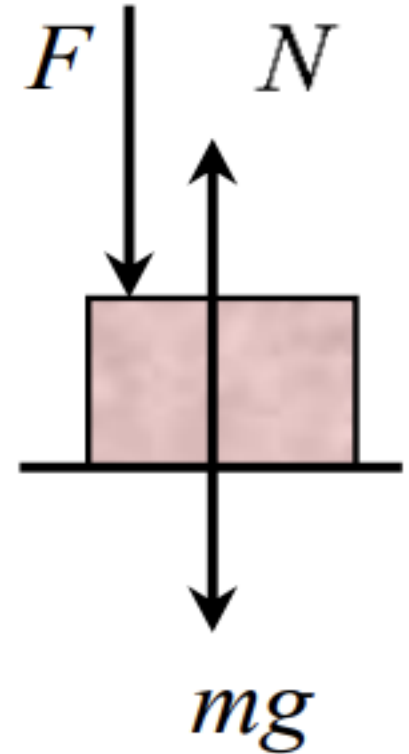
21

QEYD

Elastiklik və Sürtünmə

$$N = mg + F$$

$$F_{sür} = \mu N = \mu(mg + F)$$

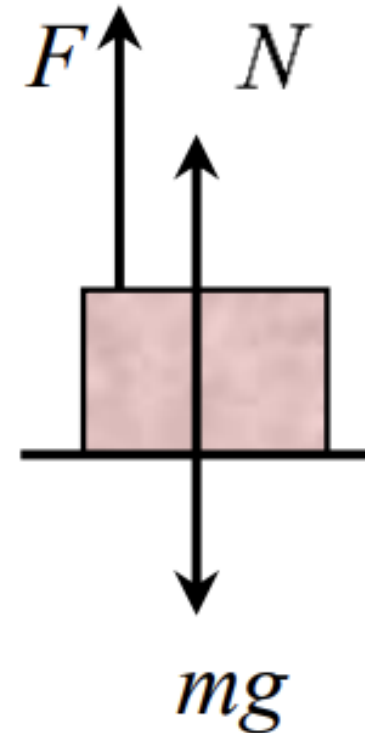
22

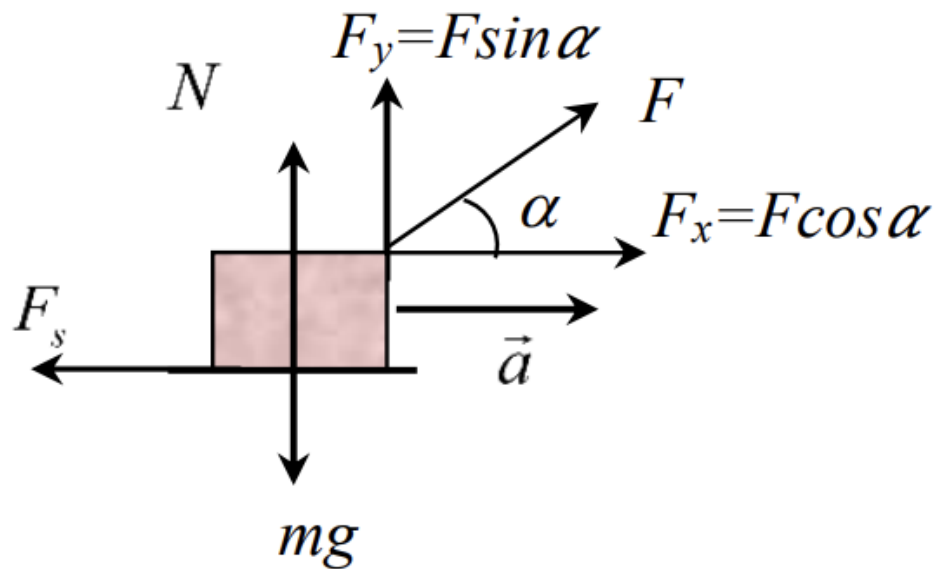
QEYD

Elastiklik və Sürtünmə

$$N = mg - F$$

$$F_{sür} = \mu N = \mu(mg - F)$$

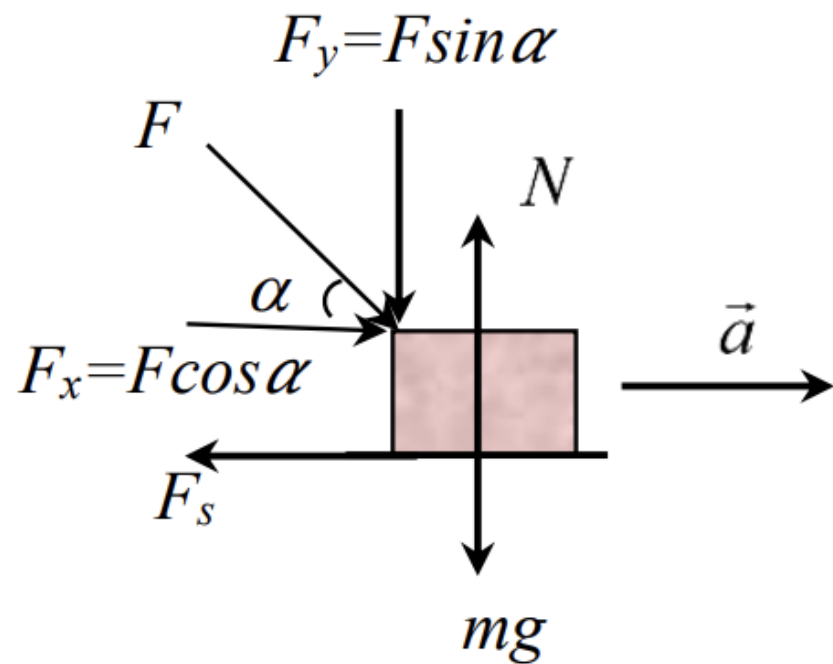

$$N = mg - F \sin \alpha$$

$$F_{sür} = \mu N = \mu (mg - F \sin \alpha)$$

$$F \cos \alpha - \mu (mg - F \sin \alpha) = ma$$

$$N = mg + F \sin \alpha$$

$$F_{sür} = \mu N = \mu (mg + F \sin \alpha)$$

$$F \cos \alpha - \mu (mg + F \sin \alpha) = ma$$

Üfüqi müstəvidə sabit dartı qüvvəsinin təsirinə ilə hərəkətdə dartı qüvvəsi sürtünmə qüvvəsindən böyük olduqda cisim bərabəryeyinləşən hərəkət edir.

$$F_{dar} - F_{sür} = m|a|$$

Dartı qüvvəsi sürtünmə qüvvəsindən kiçik olduqda isə cisim bərabəryavaşayan hərəkət edir.

$$F_{sür} - F_{dar} = m|a|$$

Dartı qüvvəsi sürtünmə qüvvəsinə bərabər olduqda isə cisim bərabərsürətli hərəkət edir.

$$F_{sür} = F_{dar} = \mu mg$$

26

QEYD

Elastiklik və Sürtünmə

Yalnız sürtünmə qüvvəsinin təsiri altında hərəkət.
Cismə yalnız sürtünmə qüvvəsi təsir edərsə o *bərabəryavaşayan* hərəkət edir.

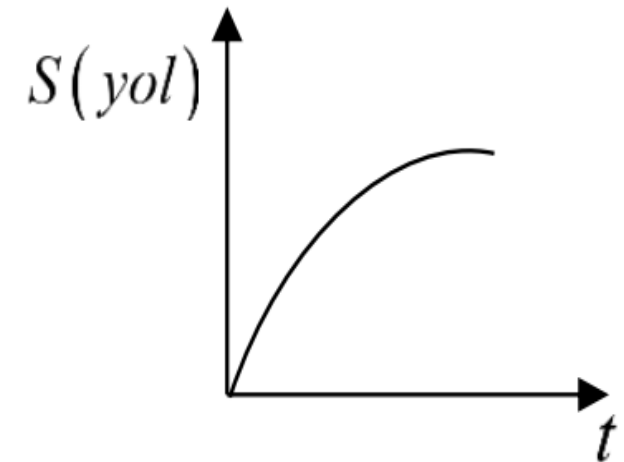
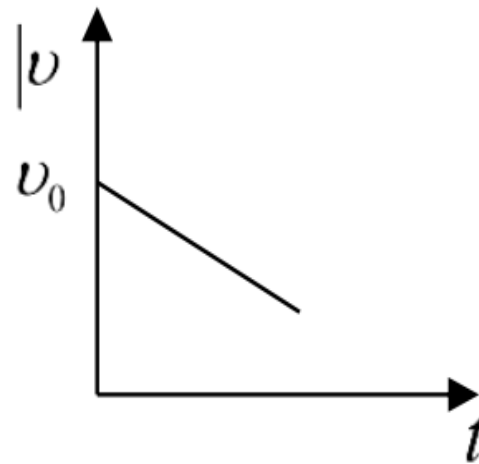
$$F_{\text{sür}} = ma$$

$$\mu mg = ma$$

Cismin təcilinin modulu $a = \mu g$

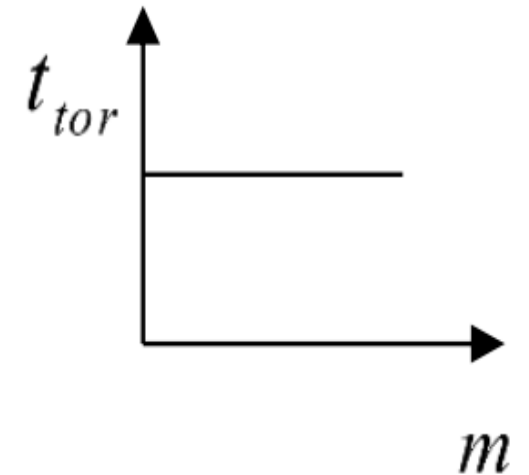
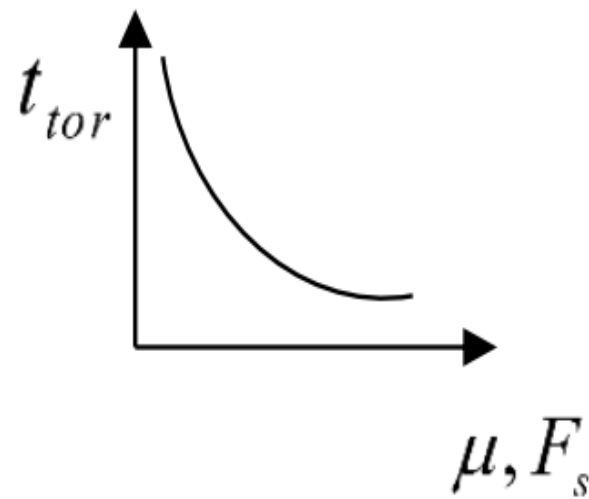
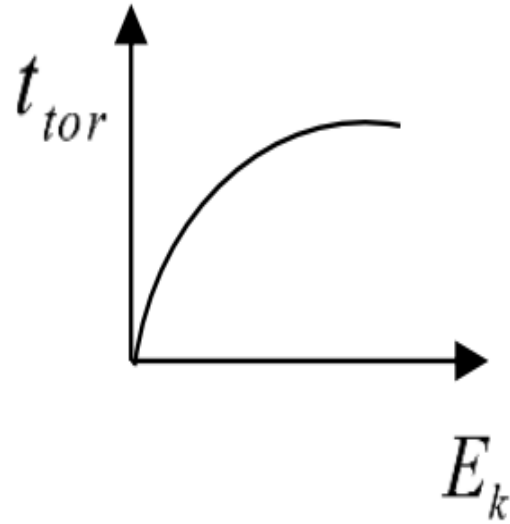
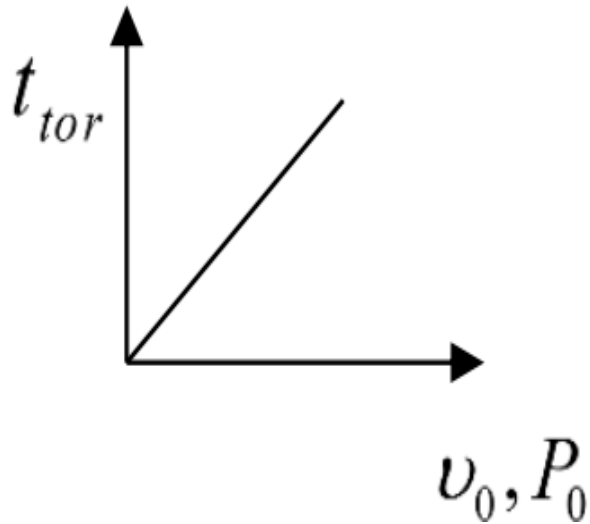
$$v = v_0 - at = v_0 - \mu g t$$

$$S = v_0 t - \frac{at^2}{2} = v_0 t - \frac{\mu g t^2}{2}$$

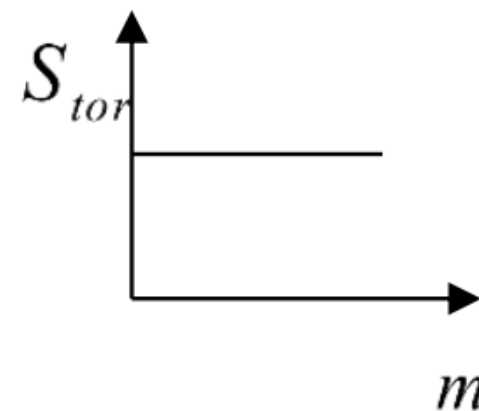
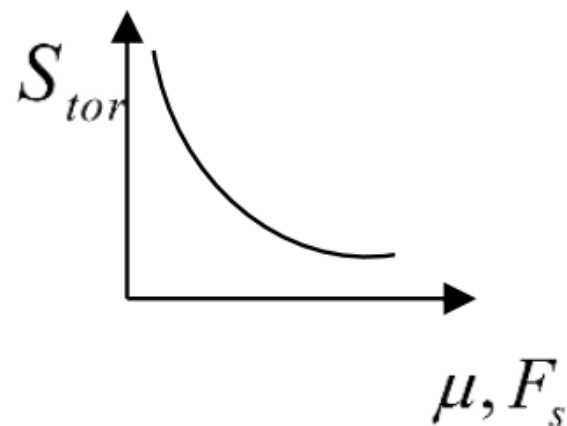
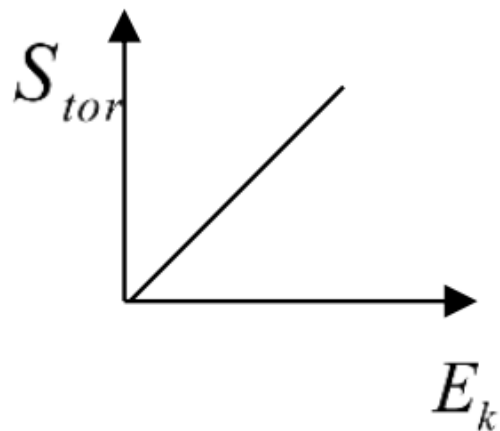
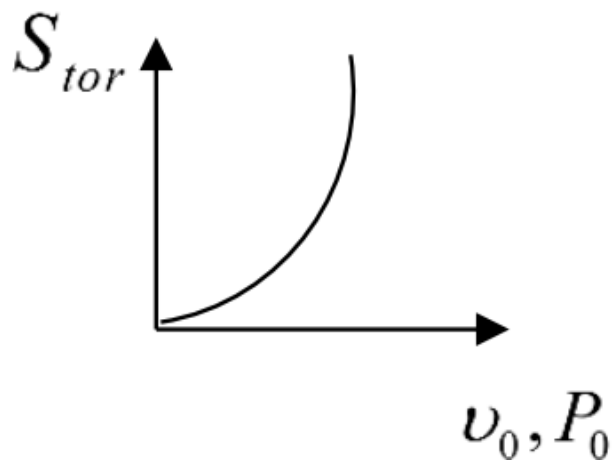
Tormoz müddəti

$$t_{tor} = \frac{v_0}{a} = \frac{v_0}{\mu g} = \frac{P_0}{F_s} = \frac{\sqrt{2mE_k}}{F_s}$$

Tormoz yolu

$$S_{tor} = \frac{v_0^2}{2a} = \frac{v_0^2}{2\mu g} = \frac{P_0^2}{2mF_s} = \frac{E_k}{F_s}$$

Tormoz yolunun tormoz müddəti ilə əlaqə düsturu

$$S_{tor} = \frac{v_0 t_{tor}}{2} = \frac{\mu g t_{tor}^2}{2}$$

Elastiklik və Sürtünmə

1) $tg \alpha < \mu$ olduqda cisim mail müstəvi üzərində tərənəmən qalır.

Bu halda sükunət sürtünmə qüvvəsi

$$F_{sük} = mg \sin \alpha$$

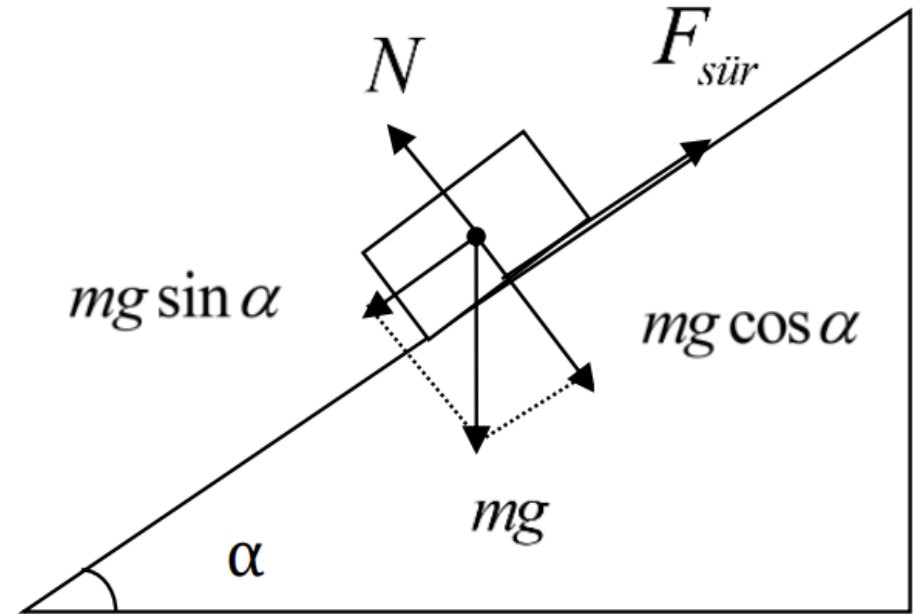
2) $tg \alpha = \mu$ olduqda cisim mail müstəvidə bərabərsürətlə düşür.

$$F_{sür} = \mu mg \cos \alpha$$

3) $tg \alpha > \mu$ olduqda cisim mail müstəvidə kütləsindən asılı olmadan a təcili ilə düşür

$$mg \sin \alpha - F_{sür} = ma$$

Mail müstəvidə hərəkət.

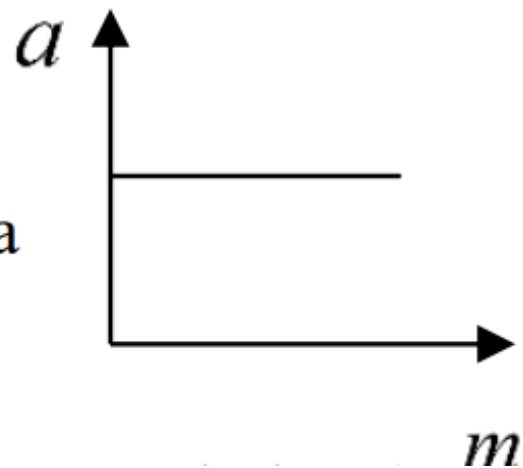

Buradan alınır ki sürtünmə nəzərə alınarsa cismin aşağıya düşmə təcili

$$a = g \sin \alpha - \mu g \cos \alpha$$

Sürtünmə qüvvəsi nəzərə alınmazsa

$$a = g \sin \alpha$$

Əgər cismə mail müstəvi üzrə yönəlmiş dartı qüvvəsi təsir edərsə cismin hərəkət tənlikləri aşağıdakı kimi olar

1) Cismi mail müstəvi boyunca bərabərsürətlə yuxarı dartanda

$$F_{dar} = mg \sin \alpha + \mu mg \cos \alpha$$

2) Cismi mail müstəvi boyunca bərabərtəcillə yuxarı dartanda

$$F_{dar} - mg \sin \alpha - \mu mg \cos \alpha = ma$$

Mail müstəvi üzərində düşən cismin hərəkət müddəti (sürtünmə nəzərə alınmır)

$$t = \frac{1}{\sin \alpha} \sqrt{\frac{2h}{g}} = l \sqrt{\frac{2}{gh}}$$

Hündürlüyü h olan mail müstəvi üzərində düşən cismin son sürəti (sürtünmə nəzərə alınmır)

$$v = \sqrt{2gh}$$

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

- 1. DİM fizika dərs və test vəsaitləri.*
  - 2. Güvən nəşriyyatı , Fizika vəsaiti.*
  - 3. Rüstəmov Fizika dərs vəsaiti.*
  - 4. <https://fizik.az/pdf-materiallar>.*
  - 5. A. Səbuhi Fizika pdf materialları.*
- ...